

**“BOSHLANG’ICH TA’LIM INNOVATSION
KLASTERI VA RAQAMLI TA’LIM:
EHTIYOJ, ZARURAT, NATIJA”
MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA
ILMIY-AMALIY ANJUMAN
MATERIALLARI**

DAXOBO

O'ZBEKİSTON RESPUBLİKASI OLİY VA O'RТА
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI

BOSHLANG'ICH TA'LIM NAZARIYASI KAFEDRASI

Boshlang'ich ta'lism innovatsion klasteri va raqamli ta'lism: ehtiyoj, zarurat, natija

Respublika miqyosidagi
ilmiy-amaliy konferensiya materiallari
(10 MART, 2021 YIL)

Tarqatish hududi:
<http://interscience.uz/>
onlayn

Respublika ilmiy-nazariy anjumani tashkiliy qo'mitasi:

Raisi: O.X.Xamidov - Buxoro davlat universiteti rektori.

Rais o'rindbosari: O.S.Qahhorov - Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor, rais muovini

A'zolari:

Q.R.To'qsonov, Maktabgacha va boshlang'ich ta'lism fakulteti dekani.
D.N.Mustafayeva, Buxoro viloyati xalq ta'limi boshqarmasi boshlig'i

G.T.Zaripov, IT, I va IPKTB bo'limi boshlig'i.

Yu.Yu.Azimov, Maktabgacha va boshlang'ich ta'lism fakulteti o'quv ishlari
bo'yicha dekan o'rindbosari.

N.O.Safarova, Maktabgacha va boshlang'ich ta'lism fakulteti yoshlar bilan
ishlash bo'yicha dekan o'rindbosari.

M.Yo.Ro'ziyeva, Boshlang'ich ta'lism nazariyasi kafedrasi mudiri.

G.R.Akramova, Maktabgacha va boshlang'ich ta'lism fakulteti ilmiy ishlar va
innovatsiyalar bo'yicha mas'ul.

B.S.Jamilova, Boshlang'ich ta'lism nazariyasi kafedrasi dotsenti.

S.Akramova, Boshlang'ich ta'lism nazariyasi kafedrasi o'qituvchisi.

S.G.Luqmonova, Boshlang'ich ta'lism nazariyasi kafedrasi o'qituvchisi, kotib

ISBN

To'plamga kiritilgan maqola va tezislardagi fikr va ma'lumotlarning
to'g'rilingiga mualliflar mas'ul.

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI ONA TILI DARSLARIDA MASHQLAR VOSITASIDA KERATIV FIKRLASHGA O‘RGATISH

M.Ro’ziyeva, BuxDU,f.f.f.d.,dotsent.

**Z. Homidova, Maktabgacha va boshlang‘ich
ta’lim fakulteti, 2 bosqich talabasi**

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini ona tili darslarida mashqlar vositasida kerativ fikrlashga o‘rgatish mazmuni yoritilgan.

Kalit so’zlar: boshlang‘ich ta’lim, ona tili, nutq, til, o‘quvchi, kreativlik, mashq.

Xalqaro miqiyosda til o‘qitishning jadallashtirilgan texnologiyalari va texnikasi, usullari va vositalari, jumladan, an’anaviy predmetlashtirilgan, til sharoitiga chuqurlashuv va intensivlashuv, shaxsiy emotsiyal-hissiy munosabat yo‘nalishlarida tadqiqotlar olib borilib, mazkur izlanishlarda ona tili bo‘yicha o‘qituvchining funksionalligi va kommunikativ ta’sirini oshirish jarayonlariga asosiy obyekt sifatida qaralmoqda. Bunda kasbiy kompetensiyalar tarkibini kreativ fikrlash elementi asosida kengaytirish, ta’lim-tarbiya jarayonlarida mavjud an’anaviy o‘qitish metodlari hamda umumiy mahorat yo‘nalishlarini yangilangan integrativlik orqali aks ettirish va qo‘llashning ahamiyati dolzarb hisoblanadi.

Ma’lumki, boshlang‘ich sinf ona tili darslarida o‘quvchilarning keng miqiyosda mulohaza yuritish va mustaqil fikrlash, qarorlar qabul qilish ko‘nikmalari to‘liq shakllanmagan bo‘ladi. Shu bois, boshlang‘ich sinf ona tili darslarida o‘quvchilarda asosan mashq ustida ishslash ko‘nikmasi hosil bo‘lib, ўкувчи nutqni шакллантириш ва mustaqil kreativ fikrlashga o‘rgatishda muhim o‘rin tutadi.

Ona tili orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ijodiylik, mustaqil fikrlash, fikr mahsulini og‘zaki va yozma shakllarda to‘g‘ri va ravon ifodalash ko‘nikmalarini shakllantirish, mashg‘ulotlari давомида o‘quvchilarga tilning grammatik qurilishi emas, balki ularning so‘z boyligini oshirish, so‘zdan to‘g‘ri ҳамда, o‘rinli foydalanish, fikrni sharoitga mos ravishda ifodalay olish ko‘nikmalarini kengaytirishga qaratilishi lozim. Yosh avlodni tarbiyalashda o‘z ona tilida aniq, tushunarli, ta’sirchan, chiroyli so‘zlarga o‘rgatish myammosi asosiy o‘rinda turadi. O‘quvchilarni savodli, o‘z fikrini to‘g‘ri va erkin bayon qila oladigan, nutq madaniyatiga ega kishilar qilib tarbiyalash vazifasi dastlab boshlang‘ich ta’lim bosqichida amalga oshiriladi. Nutqni yaxshi egallagan, o‘z tilining imkoniyatlaridan keragicha foydalana oladigan o‘quvchi, albatta boshqa o‘quv predmetlarini ham ancha oson va to‘liq o‘zlashtiradi, ularda bilim va madaniyatga bo‘lgan intilish kuchayadi.

Psixologik-pedagogik tadqiqotlar tahlili va ilg‘or o‘qituvchilarining ish tajribalarini o‘rganish, boshlang‘ich sinflarda ona tili darslarida ijodiy topshiriqlar quyidagi o‘ziga xos xususiyatlarini belgilashga imkon beradi:

- Boshlang'ich sinflarda yuzaga kelgan o'quv muammolari o'zida qandaydaydir hayotiy vaziyatni namoyon etmog'i lozim. Dars jarayonida o'quvchilar e'tiborini jalg etish uchun ijodiy topshirirlarni berish lozim.

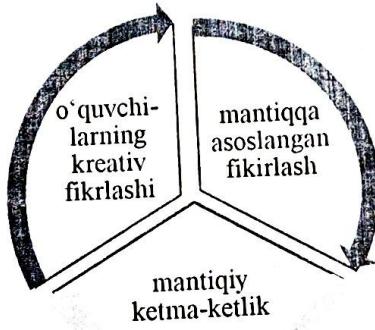
- Ona tiliniing o'quv predmeti sifatidagi ta'limg-tarbiyaviy ahamiyati, hayot bilan aloqasiga ko'ra boshqa fanlardan keskin farqlanishidir. O'quvchilarning tafakkurini rivojlantirishda ular nutqini narsa va shaxsni bildirgan so'zlar bilan boyitish ham muhim rol o'ynaydi.

Kreativlik-shaxsnинг muammoli vaziyatlardan tafakkuri orqali, takrorlanmas yo'l bilan chiqib ketish, unga ijodiylik bilan yondasha olish qobiliyati hisoblanadi.

Uning tagzamirida originallik, amaliylik, noodatiylik va erkinlik yotadi. Shuningdek, kreativ fikrlash bir narsaga turli tomondan yondashishni anglatadi. Har qanday inson tug'ilganda kreativ qobiliyat bilan dunyoga keladi. Uni qaysi yo'lga yo'naltirish va rivojlantirish o'qituvchi zimmasiga yuklatiladi. Demak, maktabda ta'limgning barcha turlarida o'quvchilarning kreativ qobiliyatini rivojlantirishga e'tibor qaratish barkamol avlodni tarbiyalashning tayanch nuqtasi bo'lib xizmat qiladi. Kreativ tafakkur barcha faoliyat turlariga tegishli. Bundan lingvistik kreativlik ham mavjud bo'lib, bu tilning turli sath birliklaridan foydangan holda obrazli fikrlash, ma'lum tafakkur mahsuli bo'lmish tushuncha yarata olish imkoniyatidir. Tilda tushunchani turli shaklda ifodalash imkoniyati mavjud. Bunda o'quvchi qaysi usulni va qolipni tanlashi, qanday yo'l bilan ifodalashi, albatta, unda kreativ kompetensiyaga qanchalik egaligiga ko'ra belgilanadi.

Tomas Edison ham: "Kreativlik- g'ayriixtiyoriy jarayon", - deydi. Kreativlik shaxs ega bo'lgan bilimning ko'pqirrali ekanida emas, balki yangi g'oyalarga intilish, hayotiy muammolaarni yechishda noodatiy yondasha olish, kutilmagan qarorlar chiqara olishda namoyon bo'ladi. Kreativ fikrlovchi insonlar biron bir manzarani o'zgacharoq tasavvur etadi, hech kim ilg'amagan jihatlarni payqay oladi. Mana shunday kreativ tafakkurni rivojlantirish ona tili darslarida mashqlar vositasida amalga oshiriladi.

Kreativ fikrlash izchiligi va o'quvchilar tafakkurining mantiqiy fikrlashida kreativ fikrlashning bog'liqligini quyidagi chizmada aks ettirish mumkin.

Mashqlar ma'lum talab (shart) asosida berilib, mavzu yuzasidan o'quvchini amaliy faoliyatga yo'naltira oladigan didaktik material hisoblanadi. Ular har bir mavzu doirasida shu mavzuni ongli o'zlashtirish, mavzu yuzasidan o'quvchining olgan bilimini mustahkamlash va sistemaga solish, og'zaki va yozma nutq malakalarini o'stirish maqsadida boriladi.

Mashqlar ikki qismdan tashkil topadi:

- 1) o'quvchidan faoliyat ko'rsatishni talab etuvchi qism -sharti;
- 2) o'quvchi faoliyat ko'rsatuvchi qism -asosiy qism.

Mashqning sharti mavzu va bo'lim mazmunidan kelib chiqib, sodda va murakkab bo'ladi. Sodda shart bilan berilgan mashqlar o'quvchidan biror mazzu yoki uning ma'lum bir tomon

bo'yicha faoliyat ko'rsatishni talab etsa, murakkab shartli mashqlar garchi bitta mavzu doirasida berilsa ham, unga aloqador bo'lgan bir necha mavzu yuzasidan faoliyat ko'rsatishni talab etadi.

Mashqning asosiy qismi, ya'ni o'quvchi faoliyat ko'rsatuvchi qismi so'zlar qatori yoki gaplar, matnlar, jadval va sxemalar hamda syujetli rasmlardan iborat bo'ladi. Asosiy qism ham o'z navbatida sodda va murakkab bo'lib, sodda asosiy qism faqat bir punktdan, murakkab asosiy qism bir necha punktdan tashkil topadi. Bundan tashqari, darsliklarda shart qism va asosiy qism birgalikda berilgan mashqlar ham mavjud. Bunday mashqlarda mavzu yuzasidan o'quvchi ko'rsatadigan faoliyat uning shart qismida ifodalanadi.

Mashq, shartining talabiga javob berish o'quvchilarda ma'lum iqtidorlarni rivojlantiradi. Masalan, mashqdagagi she'riy parchani o'qiganda tinish belgilariga rioya qilib o'qish bolalarda ifodali o'qish malakalarini o'stiradi. Matnni o'qish davomida uning tarkibidagi so'z turkumlarini aniqlash tufayli o'quvchi so'z turkumlarini bir-biridan farqlashga o'rghanadilar. Gapdagagi uyushiq bo'laklarni topish o'quvchini sintaksisga tayyorlasa, ular orasidagi tinish belgilarining ishlatalishi punktuatsion malakalarini shakllantiradi. Nuqtalar o'rniga gapning mazmuniga mos fe'llarni shaxs – son va zamonda moslab qo'yish fe'l turkumiga doir tushunchalarini kengaytiradi, stilistik malakalar hosil qiladi.

Mashqlar turli belgilarga ko'ra turlarga bo'linib, klassifikatsiya qilinadi:

- 1) tuzilishga ko'ra;
- 2) fikrni ifodalash shakliga ko'ra;
- 3) bajarilish maqsadiga ko'ra;
- 4) shartida qo'yilayotgan talabiga ko'ra;
- 5) fikrlash faoliyati xarakteriga ko'ra;
- 6) bajarilish formasi yoki bajarilish mazmuniga ko'ra;
- 7) lingvistik mazmunga ko'ra.

Tuzilishiga ko'ra mashqlar quyidagilarga bo'linadi: a) namuna bilan berilgan mashqlar; b) rekonstruktiv mashqlar; v) radiaktiv mashqlar; g) ijodiy mashq.

Ba'zi mashqlarning bajarishdan oldin o'quvchiga qisqa yo'llanma (ko'rsatma) kerak bo'ladi. Xuddi shu funksiyani mashqlarda berilgan namunalar (ko'rsatmalar) bajaradi. Namunalar o'quvchiga mashq echimini osonlashtiradi va mashqni qisqa vaqt ichida tushunib bajarish imkoniyatini tug'diradi. Shuning uchun namuna bilan berilgan mashqni bajarishda o'qituvchi yo'llanmasiga ehtiyoj qolmaydi. Bu esa darsda vaqt taqsimotidan unumli va samarali foydalanishga olib keladi.

Darslikda ayrim mashqlar tayyor jadval va sxemalar bilan beriladi. Ularni to'g'ridan – to'g'ri ko'rsatmali quroq qilib, tayyorlash mumkin. Qolgan mashqlar esa ijodiy ravishda jadval yoki sxemalar tayyorlash, tarqatmali materiallar (varaqlar) qilish va texnika vositalari yordamida qaysi biri qulay va samaradorligi hamda vaqt tejamkorligini hisobga olgan holda bajariladi.

Kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining ijodiy fikrlashini rivojlantirish boshlang'ich ta'lim oldida turgan eng muhim dolzarb vazifalardan biri sanaladi. Keyingi yillarda ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlar o'qitish jarayoniga bir qator kechiktirib bo'lmaydigan vazifalarni qo'ymoqda. Bunday vazifalar sirasiga o'quvchilarda kreativlikni shaxsiy sifat shaklida shakllantirish, o'quvchini mustaqil fikrlashga o'rgatish kabilalar kiradi. Mustaqil fikrlash inson hayotida muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki erkin fikr yuritish nafaqat o'quv predmetini o'zlashtirishga, ayni paytda o'quvchi tafakkurini rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

Foydalangan adabiyotlar:

1. O. Roziqov, M. Mahmudov B. Adizov, A. Hamroyev. Ona tili didaktikasi. Darslik. Toshkent, 2005.
1. Ishmuhammedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. Toshkent, 2008.
2. G'afforova T. Boshlang'ich ta'limda zamonaviy pedagogik texnologiyalar. o'quv qo'llanma. Toshkent, 2011.